

CHO‘LPON DRAMATURIASINING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI.

THE PLACE OF CHOLPAN'S DRAMATURE IN
UZBEKISTAN LITERATURE.МЕСТО ДРАМАТУРГИИ ЧОЛПАНА В ЛИТЕРАТУРЕ
УЗБЕКИСТАНА.

Davletova Muhabbat Ilxamovna
Urganch innovatsion universiteti magistranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada Cho‘lpon dramaturgiyasining o‘zbek adabiyoti taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati yoritiladi. Adibning dramatik asarlarida aks etgan ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy g‘oyalar hamda ularning milliy dramaturgiya rivojiga qo‘shgan hissasi tahlil qilinadi. Shuningdek, Cho‘lpon dramalarining mavzu va g‘oya jihatidan yangiligi, obrazlar tizimi, badiiy mahorati hamda til-uslub xususiyatlari o‘rganiladi. Tadqiqotda adibning dramaturgiya sohasidagi ijodiy izlanishlari, milliy teatr san’ati rivojiga ta’siri va o‘zbek adabiyotida tutgan o‘rni ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Natijada Cho‘lpon dramaturgiyasi o‘zbek adabiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanadi hamda uning milliy adabiy merosdagi o‘rni aniqlanadi.

Kalit so‘zlar. Cho‘lpon, dramaturgiya, o‘zbek adabiyoti, jadid adabiyoti, drama, milliy teatr, badiiy mahorat, obraz, konflikt, sahna san’ati, ma’rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, adabiy meros, badiiy tafakkur, uslub, dramatik asar, adabiy taraqqiyot.

Аннотация. В данной статье освещается роль и значение драматургии Чолпона в развитии узбекской литературы. Анализируются социально-политические, духовные и воспитательные идеи, отраженные в драматических произведениях писателя, и их вклад в развитие национальной драматургии. Также изучаются новизна драм Чолпона с точки зрения сюжета и идеи, системы образов, художественного мастерства, а также лингвистических и стилистических особенностей. Исследование научно обосновывает творческие поиски писателя в области драматургии, его влияние на развитие национального театрального искусства и его место в узбекской литературе. В результате оценивается драматургия Чолпона как важная составляющая узбекской литературы и определяется ее место в национальном литературном наследии.

Ключевые слова: Чолпон, драматургия, узбекская литература, джадидская литература, драма, национальный театр, художественное мастерство, образ, конфликт, исполнительское искусство, просвещение,

национальное возрождение, литературное наследие, художественная мысль, стиль, драматическое произведение, литературное развитие.

Abstract. This article highlights the role and significance of Cholpon dramaturgy in the development of Uzbek literature. The socio-political, spiritual and educational ideas reflected in the dramatic works of the writer and their contribution to the development of national dramaturgy are analyzed. Also, the novelty of Cholpon dramas in terms of subject and idea, the system of images, artistic skill, and linguistic and stylistic features are studied. The study scientifically substantiates the writer's creative research in the field of dramaturgy, his influence on the development of national theatrical art, and his place in Uzbek literature. As a result, Cholpon dramaturgy is evaluated as an important component of Uzbek literature and its place in the national literary heritage is determined.

Keywords. Cholpon, dramaturgy, Uzbek literature, Jadid literature, drama, national theater, artistic skill, image, conflict, performing arts, enlightenment, national revival, literary heritage, artistic thought, style, dramatic work, literary development.

KIRISH. O‘zbek adabiyoti tarixida XX asr boshlarida yuzaga kelgan milliy uyg‘onish harakati xalqning ijtimoiy-siyosiy, madaniy va ma’naviy hayotida muhim o‘zgarishlarni boshlab berdi. Bu davrda jadid adabiyoti namoyandalari millat taraqqiyoti, ma’rifat va istiqlol g‘oyalarini targ‘ib etish orqali o‘zbek adabiyotining yangi bosqichga ko‘tarilishiga katta hissa qo‘shdilar. Ana shunday ulug‘ ijodkorlardan biri Cho‘lpon bo‘lib, u she’riyat, nasr, publitsistika va dramaturgiya sohalarida samarali faoliyat yuritgan. Adibning ijodiy merosi o‘zbek milliy adabiyoti rivojida muhim o‘rin egallaydi va bugungi kunda ham o‘zining ilmiy hamda badiiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Cho‘lpon o‘zbek adabiyotida, avvalo, iste’dodli shoir va nosir sifatida tanilgan bo‘lsa-da, uning dramaturgiya sohasidagi faoliyati ham alohida e’tiborga loyiqdir. Adibning dramatik asarlari o‘z davrining dolzarb ijtimoiy muammolarini aks ettirishi, inson ruhiyati va taqdirini chuqur tasvirlashi hamda milliy teatr san’atining rivojlanishiga xizmat qilgani bilan ahamiyatlidir. Cho‘lpon dramalari o‘zbek dramaturgiyasida yangi badiiy tafakkur, yangicha obraz yaratish tamoyillari va sahnaviy mahoratning shakllanishida muhim bosqich bo‘lib xizmat qilgan.¹ XX asr boshlarida o‘zbek dramaturgiyasi shakllanish va taraqqiyot bosqichini boshdan kechirayotgan edi. Bu davrda sahna asarlarining asosiy vazifasi xalqni ma’rifatga chorlash, jamiyatdagi ijtimoiy illatlarni fosh etish va milliy o‘zlikni anglash g‘oyalarini targ‘ib qilishdan iborat bo‘lgan. Cho‘lpon ham o‘z dramalarida aynan shu masalalarni badiiy talqin qilishga intildi. Uning asarlarida inson erki, ayollar taqdiri, adolat, ma’rifat va milliy taraqqiyot kabi masalalar markaziy o‘rin egallaydi.² Cho‘lpon dramaturgiyasi o‘zining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari bilan o‘zbek adabiyotida alohida o‘rin tutadi. Adib dramalarida voqealar rivoji, konfliktlarning tabiiyligi,

obrazlarning hayotiyliigi va tilning xalqchilligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Muallif sahna asarlarida xalq hayotining turli jabhalarini aks ettirib, jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qilayotgan muammolarni tanqidiy yoritadi. Shu bilan birga, insoniy fazilatlar, ma’naviy poklik va ezgulik g‘oyalarini ulug‘laydi.³

¹ Solijonov Y. Cho‘lpon. – Toshkent: Ma’naviyat, 1997. – B. 85–88.

² Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999. – B. 142–145.

³ Qo‘shjonov M. Cho‘lpon hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 112–118.

Bugungi kunda Cho‘lpon ijodini o‘rganish, uning dramaturgik merosini ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mustaqillik yillarida adibning ijodiy merosiga yangicha yondashuv shakllandi, uning asarlari qayta nashr qilinib, ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Shunga qaramay, Cho‘lpon dramaturgiyasining o‘zbek adabiyotidagi o‘rni va ahamiyatini kompleks tarzda yoritish zarurati mavjud bo‘lib qolmoqda. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi ham aynan Cho‘lpon dramaturgiyasining milliy adabiyot va teatr san’ati rivojidadagi o‘rnini ilmiy asosda tahlil qilish, uning badiiy-estetik xususiyatlarini aniqlash hamda o‘zbek dramaturgiyasi taraqqiyotiga qo‘shgan hissasini yoritish bilan belgilanadi.

ASOSIY QISM. Cho‘lpon o‘zbek jadid adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning dramaturgik faoliyati milliy adabiyot va teatr san’ati taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. XX asr boshlarida o‘zbek dramaturgiyasi shakllanish bosqichida bo‘lgan bir paytda Cho‘lpon bu janrning rivojiga munosib hissa qo‘shdi. Adib o‘z dramatik asarlarida xalq hayotining dolzarb muammolarini, inson erki va jamiyat taraqqiyoti masalalarini badiiy talqin etishga intildi. Shu jihatdan uning dramaturgik merosi o‘zbek adabiy tafakkurining muhim bosqichlaridan biri sifatida baholanadi.¹ Cho‘lpon dramaturgiyasining asosiy xususiyatlaridan biri undagi ma’rifatparvarlik va milliy uyg‘onish g‘oyalarining ustuvorligidir. Adib o‘z asarlarida jaholat, qoloqlik va ijtimoiy tengsizlik kabi muammolarni tanqidiy yoritib, xalqni ilm-ma’rifatga, taraqqiyot va yangilanishga chorlaydi. Uning dramalarida inson qadr-qimmatini, erk va adolat masalalari markaziy o‘rin egallaydi. Bu jihatlar Cho‘lpon ijodining jadidchilik mafkurasi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi.² Dramaturgning asarlarida obrazlar tizimi ham o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Cho‘lpon yaratgan qahramonlar hayotiyliigi va ruhiy kechinmalarining tabiiy tasviri

bilan ajralib turadi. Muallif personajlarning ichki dunyosini ochib berishga alohida e'tibor qaratgan. Natijada obrazlar faqat voqealar ishtirokchisi sifatida emas, balki muayyan ijtimoiy muhit va davr vakillari sifatida namoyon bo'ladi.³ Cho'lpon dramaturgiyasining o'zbek adabiyotidagi o'rnini belgilovchi omillardan yana biri uning badiiy mahoratidir. Adib dramalarida konfliktlar hayotiy va tabiiy tarzda rivojlantiriladi. Asarlarda voqealar rivoji mantiqiy izchillikka ega bo'lib, qahramonlar xarakterining ochilishiga xizmat qiladi. Dialog va monologlarning ta'sirchanligi esa sahna asarlarining estetik qimmatini yanada oshiradi.⁴ Cho'lpon dramaturgiyasi milliy teatr san'ati taraqqiyotiga ham katta ta'sir ko'rsatdi. Uning sahna asarlari professional o'zbek teatrining shakllanish jarayonida muhim o'rin tutgan. Dramalardagi hayotiy obrazlar, tabiiy dialoglar va dolzarb mavzular tomoshabinlar e'tiborini jalb qilgan hamda teatr san'atining ommalashishiga xizmat qilgan. Shu sababli Cho'lpon nafaqat iste'dodli shoir va nosir, balki o'zbek dramaturgiyasi rivojiga katta hissa qo'shgan dramaturg sifatida ham e'tirof etiladi.⁵

¹ Karimov N. Cho'lpon. – Toshkent: Sharq, 2003. – B. 84–86.

² Normatov U. Jadid adabiyoti va milliy tafakkur. – Toshkent: Sharq, 2007. – B. 91–95.

³ Qo'shjonov M. Cho'lpon hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1994. – B. 102–108.

⁴ Ahmedov S. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2001. – B. 75–81.

Umuman olganda, Cho'lpon dramaturgiyasi o'zbek adabiyotida yangi badiiy tafakkur va estetik qarashlarning shakllanishiga xizmat qilgan muhim hodisadir. Uning dramatik asarlari milliy adabiyot va teatr taraqqiyotida alohida o'rin tutib, bugungi kunda ham o'z ilmiy va badiiy ahamiyatini saqlab kelmoqda. Cho'lponning dramaturgik merosi o'zbek adabiyoti tarixining ajralmas qismi sifatida milliy madaniyat rivojiga katta hissa qo'shgan.

XULOSA

Cho'lpon o'zbek jadid adabiyotining yirik vakili sifatida milliy dramaturgiya taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan ijodkorlardan biridir. Uning dramatik asarlari XX asr boshlaridagi ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy hayotning muhim masalalarini badiiy talqin etishi bilan ajralib turadi. Cho'lpon dramaturgiyasi o'zbek adabiyotida yangi badiiy tafakkur, yangicha estetik qarashlar va milliy uyg'onish g'oyalarining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Tadqiqot davomida Cho'lpon dramaturgiyasining o'zbek adabiyotidagi o'rnini va

ahamiyati tahlil qilindi. Natijada adibning dramatik asarlarida ma'rifatparvarlik, milliy ozodlik, inson erki, adolat va taraqqiyot g'oyalari yetakchi o'rin egallashi aniqlandi. Ushbu g'oyalar orqali muallif jamiyatdagi mavjud muammolarni tanqidiy yoritgan va xalqni ma'naviy yuksalishga chorlagan. Cho'lpon dramalarining yana bir muhim jihati ulardagi obrazlar tizimining hayotiyli va badiiy mukammalligidir. Adib yaratgan qahramonlar o'z davrining ijtimoiy muhitini aks ettirib, inson ruhiyatini chuqur ochib berishga xizmat qiladi. Personajlar xarakterining tabiiy tasviri va voqealarning hayotiyli asarlarning badiiy qiymatini oshirgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Cho'lpon dramaturgiyasi o'zbek milliy teatr san'atining shakllanishi va rivojlanishida ham muhim o'rin tutadi. Adibning sahna asarlari dramaturgik qurilishi, konfliktlarning tabiiyligi va dialoglarning ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Bu esa o'zbek dramaturgiyasining keyingi taraqqiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Xulosa qilib aytganda, Cho'lpon dramaturgiyasi o'zbek adabiyotining muhim tarkibiy qismi bo'lib, milliy adabiy tafakkur va teatr san'ati rivojida alohida o'rin egallaydi. Uning dramatik merosi bugungi kunda ham o'z ilmiy, badiiy va ma'naviy ahamiyatini saqlab kelmoqda hamda o'zbek adabiyotshunosligi uchun muhim tadqiqot manbalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Asosiy manbalar

1. Cho'lpon. Asarlar. 4 jildlik. – Toshkent: Akademya, 2016.
2. Cho'lpon. Yana oldim sozimni. – Toshkent: Sharq, 1991.
3. Cho'lpon. Adabiy-badiiy asarlar to'plami. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2003.

Ilmiy adabiyotlar

4. Naim Karimov. Cho'lpon. – Toshkent: Sharq, 2003.
5. Umarali Normatov. Jadid adabiyoti va milliy tafakkur. – Toshkent: Sharq, 2007.
6. Matyoqub Qo'shjonov. Cho'lpon hayoti va ijodi. – Toshkent: Fan, 1994.
7. Ahmedov S. O'zbek dramaturgiyasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2001.